

ФИНАНСЫ И БАНКОВСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Г.О. ПОРТНОВА, к.е.н., доцент,
Донецкий национальный технический университет

ПЕРСПЕКТИВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ОПЕРАЦІЙ
НА МІЖБАНКІВСЬКОМУ ВАЛЮТНОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

Зростання продуктивних сил, розвиток світового ринку, поглиблення міжнародного поділу праці, формування світової системи господарства, інтернаціоналізація та глобалізація господарських зв'язків призвели до піднесення міжнародних валютних відносин, які за своєю сутністю є складною та багатогранною системою взаємин, що прямо чи опосередковано пов'язані зі сферою зовнішньоекономічної діяльності. Валютні відносини наділені ознаками хаотичності, так як проявляють дії та прагнення окремих економічних суб'єктів при різноманітності їхніх інтересів та мотивацій. І в цьому сенсі саме міжбанківський валютний ринок виступає об'єктивним організатором валютних відносин, який сегментує та впорядковує прагнення різноманітних економічних агентів, а також, маючи зворотній вплив на валютні відносини, здійснює своєрідне їх регулювання. Таким чином необхідність оптимізації функціонування міжбанківського валютного ринку викликана потребою організації валютних відносин.

Проблема, яку розглянуто у статті набуває особливої актуальності, оскільки надзвичайно важливу роль міжбанківськи валютні ринки відіграють в економіці перехідного періоду. Також за умов ринкової трансформації економіки потрібно перманентно удосконалювати зовнішньоекономічну стратегію країни, яка повинна передбачати розвиток внутрішнього валютного ринку на основі поступової лібералізації валютних відносин при одночасній активізації ринкових важелів державного регулювання цього ринку, оскільки останній повинен стати одним із основних каналів регулятивного впливу держави на такий важливий та невід'ємний атрибут відкритої економіки як сфера зовнішньоекономічних відносин.

Актуальність обраної теми статті також підкреслюється тим, що проблеми міжбанківського валютного ринку є вельми дискусійними і досліджуються сучасними вченими з різних точок зору. Так, О.Дубинського турбує питання про те, хто заплатить за валютні кредити, які є поза законом [1], О.Петрик пропонує шляхи переходу до більшої гнучкості об-

мінного курсу [2], Ю.Сколотяний досліджує особливості реформування кредитних право-відносин [3], А.Савченко удосконалює курсоутворення [4], А.Шаповалов аналізує стратегічні напрямки курсової політики України в умовах сталого економічного розвитку [5], О.Щербакова розглядає валютну політику Національного банку України [6].

Однак проблема оптимізації валютного міжбанківського ринку України і досі є актуальною і такою, що потребує додаткового дослідження. Таким чином метою статті є визначення і розробка шляхів оптимізації валютних операцій на міжбанківському ринку України для удосконалення його функціонування. Мета в свою чергу потребує вирішення наступних задач:

визначення особливостей функціонування і обсягів сучасного міжбанківського ринку України;

розробка рекомендацій щодо оптимізації валютних операцій на міжбанку України.

Валютні операції становлять об'єктивну можливість існування міжбанківських валютних ринків, впливають на їх розміри та структуру, а також зазнають зворотного впливу з боку кон'юнктури та динаміки цих ринків. Основними суб'єктами валютного ринку виступають комерційні банки, які відіграють роль інститутів цього ринку. На основі аналізу ролі і місця комерційних банків на валютному ринку, а також враховуючи найширший асортимент валютних операцій, здійснюваних ними, та особливе місце комерційних банків у системі валютних відносин, у роботі сформульовано функції комерційного банку як головного інституту валютного ринку.

На сьогодні в ітчизняній банківській діяльності валютні операції відіграють важливу роль, а тому банки виступають активними учасниками валютного ринку. Розвиток валютних операцій – досить актуальне питання, оскільки ці операції можуть бути не лише джерелом додаткового прибутку для банків, але й інструментом хеджування (страхування) валютного

© Г.О. Портнова, 2011

ризик, механізмом надання додаткових послуг клієнтам банку, значною мірою сприяти підтримці курсу національної валюти, виходу українських банків на міжнародний рівень, збільшенню надходжень до бюджету країни [7].

Розгляд особливостей державного регулювання валютних відносин надає підстав стверджувати, що в сучасних умовах воно відіграє одну з ключових ролей у системі регулювання ринкової економіки та спричиняє суттєвий вплив на різні сфери економічних відносин. Специфіка валютного регулювання полягає у тому, що, по-перше, основним його органом виступає центральний банк, по-друге, регулятивний вплив здебільшого спрямований на операції комерційних банків, динаміка та обсяги яких в кінцевому підсумку позначаються на певних аспектах валютних відносин.

До основних функцій міжбанківського валютного ринку належать: забезпечення можливості своєчасного здійснення міжнародних розрахунків; надання можливості страхування валютного ризику; забезпечення змоги диверсифікувати валютні резерви банків, підприємств, держави; визначення і формування попиту і пропозиції на іноземні валюти; регулювання валютних курсів; забезпечення умов та механізмів для реалізації валютної політики держави.

Ключова роль центрального банку у системі валютного регулювання обумовлюється як активною участю у здійсненні адміністративного регулювання через нормативно-правову регламентацію окремих сегментів валютних відносин та банківських операцій, так і виключними можливостями щодо застосування економічних важелів впливу на діяльність найактивніших суб'єктів валютних відносин – комерційних банків. Поєднання названих заходів дає можливість центральному банку регулювати різні види валютних операцій банківських установ з метою забезпечення сприятливих умов для зовнішньоекономічної діяльності та підтримання стабільності валютного ринку в країні [8].

Обсяги торгів на міжбанківському валютному ринку під пильним контролем центрального банку на протязі останніх років зростали зі значною прогресією, зокрема, наприклад, 2004 рік відзначився збільшенням цього показника майже у 1,5 рази. У 2011 р. обсяги міжбанківського валютного ринку в багато разів перевищують операції на готівковому ринку (у січні 2011 співвідношення становило \$ 13,4

млрд. проти \$ 3,4 млрд.), тому динаміка курсу на міжбанківському ринку, як правило, є визначальною і для готівкового ринку (за винятком періодів ажіотажного попиту населення на іноземну валюту, чого в Україні не спостерігається вже більше року). [9].

Розглядаючи загальну структуру валютного ринку України, потрібно зазначити, що починаючи з 2003 року частка готівкового сегменту значно зросла. Така динаміка пояснюється низкою заходів щодо лібералізації та покращення функціонування цього сектору ринку та якості обслуговування населення, а також зі збільшенням доходів населення, що спричинило додаткове надходження коштів у готівкову сферу й зумовило певні зміни в структурі валютного ринку. Наведені обставини зумовили скорочення так званого “чорного” валютного ринку, адже банківські установи після зняття певних обмежень отримали змогу скласти належну конкуренцію нелегальним торгівцям валютою, що в кінцевому підсумку й відобразилось на офіційних статистичних даних Національного банку [7].

За обсягом ВВП, розрахованим за валютним курсом Україна піднялась з 56-го (2000 році) до 51-го (2006 році) місця у світі. Обсяг ВВП України, розрахований за паритетом купівельної спроможності, у 2006 році перевищив 330 млрд. дол. – 29 місце серед країн світу. Проте за класифікацією міжнародних фінансових організацій, Україна є однією з найслабкіших країн у групі середнього рівня доходу. За даними Світового банку, ВВП України в 2006 році з урахуванням паритету купівельної спроможності (ПКС) становив 6330 дол. США на одного мешканця. За цим показником Україна посіла 104-е місце серед 208 країн світу. І це при тому, що за геополітичним масштабом, економічним, технологічним, оборонним та науковим потенціалом Україну ще можна порівнювати з багатьма розвиненими країнами світу. Також, за існуючими оцінками, Україна має значний природно-ресурсний потенціал в розрахунку на душу населення: він в 1,5–2 рази перевищує ресурсний потенціал США, в 4 рази – Німеччини, в 12–15 разів – Японії.

Протягом останніх років спостерігається зростання ефективності виробництва на основі підвищення інтенсивності використання ресурсів і продуктивності праці. Хоча при цьому зростання вартості робочої сили випереджає зростання її продуктивності. За підсумками 2007 року рівень споживання населення сягнув рівня 1990 року, а рівень інвестування не пере-

вищив і 40%.

Залишаючись в рамках визначених критеріїв меморандуму з МВФ, монетарна політика продовжує носити стриманий характер в контексті впливу на інфляційні процеси. У лютому 2011 р. враховуючи близький до рівноваги стан міжбанківського валютного ринку (обсяг інтервенцій НБУ у лютому склав у доларовому еквіваленті лише 7.4 млн.дол.США), політика Національного банку спрямовувалася на обмеження гривневої ліквідності через зменшення залишків за операціями з рефінансування (на 2 млрд.грн.). В результаті обсяг коррахунків банків знизився до 15.8 млрд.грн. з 20.2 млрд.грн. у січні, монетарна база скоротилася у лютому на 2.0%, з початку року – на 3.7% [10].

Усі ці факти красномовно свідчать про те, що завдяки збільшенню обсягів торгів на міжбанківському валютному ринку та їх контролю в Україні відбувається зростання і розвиток, який може бути визнаним перспективним для країни.

З 2007 року в Україні почала змінюватися модель економічного розвитку шляхом послідовної транснаціоналізації за рахунок залучення іноземного капіталу і міжбанківських валютних операцій. Всі ці операції контролюються Національним банком оскільки процес формування великого українського капіталу, що інтернаціоналізує свою діяльність, йде досить повільно. В результаті Україна повернула на шлях більшості країн Центрально-Східної Європи, в яких провідні виробництва інтегровані у технологічні ланцюжки транснаціональних корпорацій, іноземні валюти відіграють домінуючу роль, здійснюючи великий вплив на економічні рішення, і формують модель залежного розвитку, в якій інноваційність розвитку в більшості складових залежить від ініціатив ТНК.

В сучасному світі спостерігається нове явище, яке свідчить про нерівномірність, диспропорційність економічного розвитку і зумовлює кризові потрясіння незалежно від об'єктивних циклів ділової активності. Ця диспропорційність не зводиться до відомої різниці у душевому виробництві ВВП між багатими та бідними країнами. Вона викликана глобалізацією міжнародних фінансових потоків, їх спекулятивним обігом й призводить час від часу до фінансових криз в різних регіонах світу.

Фінансові дисбаланси визначаються зростанням зовнішніх зобов'язань, експансією

міжнародної ліквідності на тлі хронічного підвищення зовнішнього дефіциту США і профіциту платіжних балансів Росії, Китаю та деяких інших азійських країн. Що стосується України, то тут домінують заспокійливі погляди на стан державного боргу при цілковитому ігноруванні характеру валових боргових зобов'язань, які погіршують і без того викривлену структуру економіки.

Характерною рисою зовнішнього боргу України у 2007 році було рекордне зростання заборгованості банківського (на 8 млрд. дол. США) та інших секторів економіки (на 6,6 млрд. дол. США). На 1 січня 2008 року обсяг валового зовнішнього боргу становив 54,5 млрд. дол. США (51,2% ВВП), збільшившись упродовж року на 14,9 млрд. дол. (37,3%) проти 9 млрд. дол. США (29,3%) у 2005 р. В структурі валового зовнішнього боргу 72% становлять довгострокові зобов'язання. Банковські дисбаланси на валютному ринку породжують нестабільність американського долара, його девальвацію, посилюють дефіцит зовнішньої торгівлі, імпордне засилля іноземних товарів і ведуть до некерованої деструкції української економіки. Підспудні в недавньому минулому процеси подальшого погіршення пропорційності вже відбуваються в наявній формі. Так, зосередження в оптовій торгівлі та посередництві в торгівлі паливом та продовольчими товарами близько третини від загальної кількості підприємств, що впроваджують практику трансфертного ціноутворення, впливає на скорочення частки у виробництві валової доданої вартості сільського господарства та харчової промисловості і перетік її в торгівлю.

Свідченням негативного впливу дисбалансів на міжвалютному банківському ринку на українську економіку було підвищення цін на сировину та матеріали. У 1994–2006 роках ціни на природний газ зросли в Росії з 83,25 дол. за 1000 куб. м до 212 дол., у США – з 68,94 до 319,03 дол., значне зростання цін спостерігалось на вугіллі, алюмінії, вовну і сотні інших продуктів. Під впливом цих та деяких інших обставин збільшуються видатки підприємств на енергоносії, хімічні матеріали та послуги торгівлі.

Відповідно до цих обставин стратегічним завданням України є глибоке реформування міжвалютного банківського ринку за рахунок посилення контролю з боку Національного банку України. Здійснення валютних операцій і валютний курс є основоположним чинником при побудові капіталу. Попри ринкові

перетворення досі доринковою залишається побудова капіталу – найважливішої ланки фінансової системи сектора нефінансових корпорацій. На 1 січня 2007 р. внутрішня поточна дебіторська заборгованість становила 357,5 млрд. грн., кредиторська – 416,8 млрд. грн. В економічній політиці важливо зробити акцент на розвиткові національного валютного ринку і національного капіталу, передусім це поліпшить ситуацію для розширення спектру та обсягів фінансових ресурсів за рахунок капіталізації підприємств, мобілізації “довгих грошей” – коштів страхових компаній, пенсійних фондів, виведення корпоративних фінансів з глухого кута неплатоспроможності.

Значним чином контроль на міжбанківському валютному ринку України впливає на рівень національних заощаджень. В Україні, на відміну від західних держав, де помітна тенденція до зниження рівня національних заощаджень, валові заощадження становлять не менше 25% ВВП, чисті – 14–15% ВВП, що є великим, але ще немобілізованим ресурсом розвитку. Структурна політика у валютному регулюванні в державі повинна виконувати активну функцію щодо перебудови відтворювальних пропорцій в національній економіці, оптимізації співвідношення різних її секторів – споживчого, інноваційного, енергосировинного та інфраструктурного. У світовому господарстві сталими тенденціями є збільшення часток споживчого сектора, інвестиційно-інноваційного, а також відносно скорочення енергосировинного та інфраструктурного секторів.

На сьогоднішній день Національний банк України володіє доволі широким спектром інструментів регулювання валютних операцій комерційних банків. При цьому Національний банк безпосередньо та активно впливає на вітчизняний валютний ринок, визначаючи його структуру та організовуючи торгівлю валютними цінностями на ньому відповідно до законодавства України про валютне регулювання [11]. Сучасні центральні мають досить потужний інструментарій, за допомогою якого вони спроможні ефективно впливати на внутрішній валютний ринок та валютні відносини в країні в цілому. Центральний банк, незважаючи на сучасні лібералізаційні тенденції, в ринковій економіці виступає ключовим та необхідним регулятором міжбанківського валютного ринку.

Розвиток національного валютного ринку та діяльності на ньому комерційних банків

можна охарактеризувати як шлях до поетапної лібералізації з активним комбінуванням адміністративних та економічних важелів державного регулювання. При чому, переважна більшість обмежень, які мали місце на тому чи іншому етапі розвитку, були достатньо об'єктивно обумовленими та сприяли обмеженню наявних дестабілізуючих факторів.

На сучасному етапі розвитку системи регулювання та контролю валютних операцій в Україні, поряд з іншими, одним із найактуальніших завдань є адаптація національної системи валютного регулювання і контролю до умов інтернаціоналізації економічних зв'язків та глобалізації міжнародних фінансових відносин. Через це залишається суперечність між тенденцією до поширення заходів жорсткого валютного контролю з боку держави і необхідністю його лібералізації для пожвавлення ділової активності та глибшої інтеграції до світових фінансових і товарних ринків.

З метою реалізації стратегії діяльності банків на валютному ринку доцільно розробити концепцію власної валютної політики, завдяки якій повинна визначатись перспектива розвитку здійснюваних валютних операцій, розробляти основу для прийняття управлінських рішень щодо майбутніх секторів ринку, банківських продуктів та послуг, асортименту операцій, прибутковості і рівня ризику. У роботі підкреслюється, що необхідність формування стратегії діяльності на валютному ринку для українських комерційних банків носить одне з першочергових значень, а для забезпечення цілісності та комплексності даного документу наведено рекомендації щодо його ключових структурних елементів.

Вдосконалення діяльності вітчизняних комерційних банків на валютному ринку є активізація розвитку строкового сегменту ринку як важливого елементу економічної системи країни. Існує низка переваг, які можуть бути отримані внаслідок ефективного застосування валютних деривативів, серед яких: хеджування валютних ризиків, краща прогнозованість кон'юнктури валютного ринку, отримання високих прибутків тощо [11].

Аналіз валютних операцій комерційних банків в умовах інтеграції внутрішнього валютного ринку у світовий засвідчує, що на сучасному етапі розвитку особливої актуальності в банківському менеджменті набувають проблеми комплексного управління ризиками й організації внутрішнього контролю за ними.

Кожен комерційний банк, який бачить

себе активним учасником валютного ринку, при побудові власної системи ризик-менеджменту повинен окремо зупинитись на перспективах застосування методології розрахунку співвідношення вартості до ризику для визначення впливу щоденної мінливості валютних курсів на рівень ризиковості операцій. Разом з тим, необхідно зауважити, що запропонована оцінка є прийнятною лише для порівняно невеликих часових інтервалів, крім того, її точність знижується із збільшенням часового горизонту, у зв'язку з чим сфера її застосування не може поширюватись на довгострокове прогнозування валютних курсів.

Є необхідність вдосконалення нормативно-правової бази регулювання валютних відносин в Україні. Поряд із прийняттям відповідного Закону щодо валютного регулювання та контролю, одним із можливих напрямків вирішення проблеми правової регламентації валютних операцій українських комерційних банків є розробка та прийняття Банківського кодексу України, в якому були б детально врегульовані відносини між банківською установою та її клієнтами. Таким чином, вдасться обґрунтувати концептуальні підходи до вирішення проблем визначення та правового регулювання банківських валютних відносин. Крім цього, альтернативним або доповнюючим кроком могла б стати розробка кодифікованого акту з валютних відносин, у якому окремий блок питань присвячувався банківським операціям в іноземній валюті [12].

Необхідна підтримка строкового сегменту валютного ринку з боку органів влади, які сприятимуть зміцненню довіри до строкових валютних інструментів. Значного імпульсу розвитку строкового ринку надали б скоординовані дії Національного банку України, Державного комітету фінансового моніторингу, податкових органів, науковців, фахівців бірж і комерційних банків. Необхідно також створити інфраструктуру строкового ринку за цивілізованими стандартами, підкріплену адекватною законодавчою базою. Крім цього, держава в особі Національного банку може стати активним учасником такого ринку, підвищуючи, з одного боку, довіру до нього, а з іншого – укладаючи ті чи інші угоди, опосередковано демонструючи свої довгострокові наміри та бачення подальшого розвитку національного валютного ринку.

У контексті дослідження стратегічних векторів розвитку системи валютного регулювання та контролю в Україні паралельно з лі-

бералізацією валютних відносин, Національний банк повинен залишатися ефективним регулятором валютного ринку. Дієва регулятивна та контрольна функція в НБУ повинна залишатися, оскільки в протилежному випадку в кризових ситуаціях учасники ринку можуть спровокувати суттєвий кон'юнктурний дисбаланс, що й вимагає присутності ефективного регулюючого органу, який повинен володіти можливістю швидкого й ефективного реагування на негативні явища. Разом із тим, лібералізація валютних відносин, тенденція до зняття обмежень на валютні операції комерційних банків вимагають від центрального банку зменшення кількості адміністративних важелів регулювання ринку та розробки і вдосконалення ринкових інструментів валютної політики.

Дослідження надало змоги дістати певних висновків:

встановлено, що організація валютних відносин здійснюється в межах валютного ринку, який можна розглядати в широкому та вузькому розумінні. Міжбанківський валютний ринок в широкому розумінні (за своїм економічним змістом) можна розуміти як сукупність економічних відносин, що виникають при здійсненні операцій з відчуження іноземної валюти, а також операцій, пов'язаних з переміщенням валютних капіталів. У вузькому розумінні (з організаційної точки зору) валютні ринки можна розглядати як сукупність певних інститутів та механізмів, які у своїй взаємодії забезпечують можливість здійснювати валютні операції із врахуванням поточної ринкової ситуації;

основними суб'єктами міжбанківського валютного ринку виступають комерційні банки, які відіграють роль інститутів цього ринку. Виходячи з існуючих різновидів операцій з іноземною валютою та враховуючи особливе місце комерційних банків у системі валютних відносин у країні, до ключових функцій банків на валютному ринку слід віднести: 1) посередництво у валютних конверсіях; 2) посередництво у русі валютних капіталів; 3) посередництво у міжнародних розрахунках;

центральний банк є найдієвішим органом регулювання валютних відносин в країні, що лише підкреслює його значення у сучасній системі регулювання економіки відкритого типу. При цьому однією з головних переваг такої моделі регулювання є те, що центральний має найкращі можливості здійснювати його комплексно, системно, що обумовлено наявністю в його розпорядженні інструментів різного хара-

ктеру й типу. В цілому ж можна стверджувати, що НБУ сформував досить жорстку й ефективну систему валютного регулювання, яка поєднує в собі як економічні, так і адміністративні важелі. До того ж, у моменти кризових явищ центральний банк використовує здебільшого адміністративні заходи. Це пов'язано з тим, що валюти перехідних економік значною мірою схильні до девальвації і короткострокових коливань курсу. Їх ринок не має належної глибини і суттєво залежить від пропозиції іноземної валюти, рівновага на ньому менш стійка і потребує великих зусиль з боку влади. Такі зусилля і проявляються в різного характеру обмеженнях;

йдучи шляхом поглиблення міжнародних економічних зв'язків, Україна повинна здійснювати поступову лібералізацію валютних відносин, враховуючи при цьому досвід розвинених країн та близьких сусідів у цій сфері та надаючи перевагу економічним важелям впливу. Разом з тим, поруч із подальшим розвитком та впровадженням ринкових інструментів валютного контролю та регулювання при нестабільній економічній ситуації і не надто стійкому валютному ринку, Національний банк має залишати за собою право на застосування певних адміністративних методів та інструментів управління валютними відносинами. Таким чином, на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки регулятивний вплив та контроль за валютними операціями повинні не скасовуватись, а вдосконалюватись.

Література

1. Дубинський О. Валютні кредити поза законом: хто заплатить за наслідки? / О.Дубинський // Дзеркало тижня. Україна. – №4. – 04 Лютий 2011
2. Петрик О. Перехід до більшої гнучкості обмінного курсу – виклик часу / О.Петрик// Вісник НБУ. – 2005. – №6. – С.4-11.
3. Сколотяний Ю. Кредитні правовідносини: зачистка чи переформатування / Ю.Сколотяний, О. Дубинський// Дзеркало тижня. Україна. – №5. – 11 Лютий 2011
4. Савченко А. Мы собираемся переходить к более гибкому курсообразованию /А.Савченко// Бізнес. – 2006. – №47 (722).
5. Шаповалов А. Стратегічні напрямки курсової політики України в умовах сталого економічного розвитку / А.Шаповалов// Дзеркало тижня. – 2005. – №43 (571).
6. Щербакова О. Валютна політика Національного банку України / О.Щербакова // Вісник НБУ. – 2007. – №6. – С.6-9.
7. Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг” // Відомості Верховної Ради України.- 2000.№1
8. Інструкція НБУ № 10 “О порядке регулирования и анализе деятельности коммерческого банка” от 30.12.97г. № 469.
9. Бондаренко Ю. Що таке міжбанк: довідка /Ю.Бондаренко. – Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.pumb.ua/ua/pro_bank/presa_pro_bank/scho_take_mizhbank_dovidka.
10. Звіт НБУ. Аналіз інфляції (лютий 2011) / Електронний ресурс. Режим Доступу: <http://www.bank.gov.ua/Publication/econom/Inflation/CPI02-11.pdf>.
11. Закон України “Про Національний банк України” (Із змінами і доповненнями, внесеними Законами України за станом на 10 січня 2002 року № 2922—III).
12. Постанова правління НБУ N 181 від 06.05.98 „Про затвердження Положення про порядок видачі банкам ліцензії на здійснення банківських операцій”

Статья поступила в редакцию 16.04.2011